

Jochen Oehler (Hrsg.)

Der Mensch – Evolution, Natur und Kultur. Beiträge zu unserem heutigen Menschenbild (Człowiek – ewolucja, natura a kultura. Przyczynki do naszego współczesnego obrazu człowieka)

Berlin – Heidelberg – Dordrecht – London – New York 2010, ss. 359,
Springer-Verlag, ISBN 978-3-642-10350-6

W recenzowanej publikacji *Człowiek – ewolucja, natura a kultura. Przyczynki do naszego współczesnego obrazu człowieka* zawarto dwadzieścia jeden opracowań znanych przedstawicieli nauk przyrodniczych i społecznych. Wskazali oni na stan i prognozy dla współczesnej *conditio humana*. Podstawą są tutaj interdyscyplinarne sposoby uprawiania badań, które dotyczą kondycji współczesnych ludzi. Prowadzą one do nowoczesnego obrazu człowieka, a także wyznaczają dalsze możliwości przetrwania człowieka na Ziemi. Ważnym zadaniem niniejszego opracowania było przewyższenie rozziemu pomiędzy naukami przyrodniczymi i społecznymi. Właśnie w przypadku ludzkości emancypuje się ewolucja kulturowa, gdyż może się ona nawet przeciwstawić ewolucji biologicznej swój własny świat wytworzony przez samego siebie. Kultura staje się poniekąd „ewolucją za pomocą innych środków”. W krótkiej recenzji trudno jest jednak omówić wyczerpująco zamieszczone istotne tematy i rozważania ważnych problemów o współczesnej kondycji człowieka.

Lesch wskazuje na kosmiczne uwarunkowania ewolucji biologicznej i ukształtowanie się samego gatunku ludzkiego. Było to możliwe dzięki istnieniu odpowiednich warunków na Ziemi, która stanowi poniekąd „niebieski diament” poruszający się w kosmosie. Natomiast w ujęciu F.M. Wuketitsa ewolucja stanowi siłę napędzającą w przyrodzie i kulturze. Nadal utrzymuje się „niedoskonałość” przyrody, a ludzka zdolność do tworzenia kultury i jej podstawowe sukcesy wynikają z biologicznych uwarunkowań ewolucyjnych. Jednakże współczesna złożona cywilizacja niszczy coraz bardziej swoje własne podstawy – różnorodność biologiczną i kulturową na korzyść dominujących „monokultur”.

Sommer wskazuje na konieczność poważnego traktowania w badaniach twierdzeń ewolucji. Dotyczy to przede wszystkim tak zwanego „szczególnego stanowiska człowieka w przyrodzie”. Stało się to możliwe dzięki postępom biologii zachowania między innymi badania małych człokształtnych. Verbeek podejmuje problem śmiertelności w warunkach rozwoju współczesnej biologii. Według tego autora potencjalna nieśmiertelność przeszkadzałaby zdolności ewolucyjnej własnego potomstwa, a „nieśmiertelność doprowadziłaby gatunki do ich wymarcia” (s. 68). Działania człowieka nie powinny dążyć do iluzji nieśmiertel-

ności, ale do tego, żeby przyszłość na Ziemi nie była gorsza dla następnych pokoleń. Jak zauważa F. Schwab, okulary darwinowskie nie stanowią „artykułu luksusowego”, ale wiążą psychologię z innymi „naukami o życiu” („*life sciences*”). Teoria ewolucji odnosi się także do treści sztuki, a szczególnie kulturowej zdolności do tworzenia sztuki. Istota piękna wynika przede wszystkim z zasady selekcji seksualnej. Ważne nowe problemy wiążą się z nowoczesną sztuką, chociaż sztuka nadal koordynuje i synchronizuje uczucia i pragnienia jednostek.

Język kształtuje niewątpliwie ludzką kulturę (K. Eibl). Już na wczesnym etapie rozwoju człowieka hipoteza koewolucji genów i kultury stanowiła ważną podstawę dla wyjaśnienia przyczyn rozwoju ludzkiej kultury. Język artykułowany znacznie zwiększył możliwości w tym zakresie przez odniesienie się do środowiska i przyjęcia określonych nazw w wyniku wspólnych uzgodnień. Rzeczowe albo osobowe odniesienia języka doprowadziły stopniowo do pogłębienia rozwoju człowieka. Reichhoff wskazała na znaczenie pracy w ramach biologicznej i kulturowej ewolucji człowieka. Jednakże w przypadku człowieka zmiany w budowie ciała i sposobie życia wynikają raczej z przystosowania się do środowiska, a nie są wynikiem samego autonomicznego procesu pracy. Pierwotnie człowiek był przystosowany do życia w określonej niszy ekologicznej, a więc do charakterystycznego dla niego mezokosmosu. W wyniku rozwoju ludzkiej kultury dochodzi do rozszerzenia struktur poznawczych, a także zachowań społecznych. Dla B. Verbeeka wszelkie zjawiska psychiczne są produktem przyrodniczym, gdyż procesy psychiczne potrzebują dobrze rozwiniętego mózgu, a ten ostatni wymaga też odpowiednich genów.

Religia posiada komponenty poznawcze, tworząc metafizykę i duchowość, jak też komunikacyjną praktykę wiążącą moralność, czy też poczucie wspólnoty „my”. Trzeba przyjąć, że religie są też ważnym zjawiskiem powiązanim z funkcjami przetrwania w obrębie celów biologicznych. Teoria ewolucji ma także duże znaczenie w historycznym badaniu instytucji. W swojej analizie W.J. Patzelt wyróżnia następujące „warstwy rzeczywistości”: molekularny i submolekularny substrat wszelkiej rzeczywistości materialnej; genetycznie wyznaczony repertuar postrzegania i przetwarzania informacji; odczuwanie i zachowanie się określonych istot żywych i ich ciał jako „wehikułów” tych procesów; kulturowo – specyficzny zakres wiedzy; działania „tutaj i teraz” żyjących współcześnie ludzi; role, struktury ról i małych grup opartych na wymienionych poprzednich warstwach; organizacje i instytucje, które są kompleksowo powiązane; płaszczyzna przestrzeni powiązanych systemów politycznych; płaszczyzna „supranarodowych” systemów, względnie „systemów międzynarodowych”.

Illies stawia podstawowe pytanie: Czy biologia zastąpi filozofię? Autor analizuje typy wyjaśnienia zjawisk kulturowych przez teorię ewolucji, które określa jako zróżnicowane typy. Są to: przyrodnicze warunki ramowe rozwoju kulturowego; umożliwiające rozwój kultury wyposażenia biologiczne człowieka; rozwój kulturowy jako częściowo autonomiczny proces ewolucyjny; rozwój kulturowy jako autonomiczny proces ewolucyjny. Przedstawione próby wyjaśnienia posiadają jednak określone granice i wymagają krytyki. Zamiast wymienionych prób wyjaśnień, Ch. Illies proponuje wykorzystanie teorii ewolucji dla filozoficznej interpretacji świata. W jego ujęciu istota kultury znajduje dobre uzasadnienie w teorii ewolucji. Stąd też „włączenie nauk o ewolucji i ich wyjaśnień w ogólny obraz świata powinno być szczególnie ważnym zadaniem filozofii w warunkach istnienia epoki biologicznej” (s. 230).

Istotne znaczenie w dyskusjach o współczesnej kondycji człowieka odgrywa antropologia filozoficzna łącząca darwinizm i kulturalizm.

Mittelstrass podejmuje problem „naturalności” człowieka, który traktuje jako problem filozofii antropologicznej. Ten temat podejmowali już Max Scheller i Helmut Plessner, a Gehlen uważał, że człowiek jest ze swojej natury istotą kulturową. Przyrodnicza ewolucja jest – według Mittelstrassa – zastępowana współcześnie przez ewolucję techniczną. Pojawia się stanowisko teoretyczne określane jako posthumanizm i transhumanizm (a więc koncepcje ciągłego wzrostu ludzkich osiągnięć intelektualnych i fizycznych). Człowieka nie można jednak zredukować wyłącznie do jego biologicznej natury, a także nie można optymalizować istniejącej natury środkami technicznymi i ekonomicznymi. Perfekcyjny człowiek nie będzie nigdy istniał. Kaiser podejmuje problematykę ewolucyjnego naturalizmu w etyce, a zwłaszcza granic ewolucyjnej etyki. Trzeba przy tym uwzględnić trzy różne pojęcia naturalizmu: ontologiczny, metodologiczny i empiryczny. W ujęciu autorki, biologia ewolucyjna może dostarczyć dla prawie wszystkich sądów moralnych i sposobów zachowania odpowiedniej podstawy do wyjaśniania i rozwiązywania problemów. Istotnym problemem w nowoczesnym społeczeństwie staje się zjawisko przyspieszenia rozwoju. Dla H. Rosy, przyspieszenie rozwoju nowoczesności wynika z funkcjonowania kapitalistycznego systemu gospodarowania, dominującej kultury nowoczesności, rozwoju technicznego i środków masowego przekazu, państwa narodowego i czynników militarnych. Procesy przyspieszenia rozwoju napotykać jednak na określoną, hamującą ją bezwładność. Nowoczesność podlegająca logice przyspieszenia stanowi poniekąd społeczny eksperyment z nadal niepewnym skutkiem rozwojowym.

Voigt zajmuje się społeczeństwem, wspólnotą życia i ekosystemem, wskazując na zgodność politycznych i ekologicznych teorii rozwoju. Autorka odpowiada na dwa podstawowe pytania: Jaki jest stosunek jednostek do siebie wzajemnie i do społecznej całości? Jak powstaje całość społeczna? Podjęła się ona przy tym próby zbadania analogii pomiędzy liberalnymi filozofiami i teoriami synekologicznymi. Natomiast Ch. Suhm analizuje problem: ludzka wolność *versus* biologiczna determinacja. Autor wypowiada się na rzecz libertariańskiej koncepcji wolnej woli. Dla Suhma współcześnie pozostaje nadal aktualna apologia libertarianizmu, a także krytyka współczesnego scjentyzmu i jego determinizmu. Samorozumienie się współczesnego człowieka polega – według niego – na libertariańskim rozumieniu wolności.

Podsumowanie rozważań o kondycji współczesnego człowieka stanowi opracowanie wydawcy książki prof. J. Oehlera. Kulturowy rozwój gatunku ludzkiego doprowadził – według niego – do rosnących korzyści *fitness*, a więc ostatecznie do wykładniczego wzrostu ludzkiej populacji i jednocześnie do wykładniczego wymierania innych gatunków. Współcześnie nastąpiła ogromna, chociaż wątpliwa ekologicznie, przewaga gatunku *homo sapiens* nad pozostałymi organizmami żywymi. Posiada on szeroki ekotyp, zajmując stopniowo wszystkie możliwe środowiska, a człowiek sam stał się największą katastrofą przyrodniczą, przekształcając zasadniczo w obrębie krótkiego czasu praktycznie całą Ziemię. W ujęciu J. Oehlera, rozwój kultury zbyt często kojarzy się z rzekomo „dobrymi” zdolnościami człowieka. Jest to jednak fałszywe ujęcie, na co wskazują nawet codzienne wydarzenia ekonomiczne i polityczne. Celem rozwoju społeczno-ekonomicznego powinno być społeczeństwo solidarno- humanistyczne ze zdolnością do własnej samorefleksji. Należy przyjąć sposoby myślenia i postawy oparte na solidarności, kooperacji i zrównoważonym rozwoju. Trzeba

dążyć do zniesienia oddzielania natury człowieka od jego kultury. Publikacja *Człowiek – ewolucja, natura a kultura* daje pogłębiony obraz człowieka i jego kondycji w warunkach narastających współczesnych wyzwań i zagrożeń. Stanowi także cenną lekturę dla polskiego czytelnika. Wskazuje jednocześnie na współczesne warunki życia człowieka i determinanty jego przyszłości.

dr hab. prof. nadzw. Eugeniusz Kośmicki

Katedra Nauk Społecznych

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu